

Jevgenij Paščenko

Krim

Povijesni, etnički, politički

Poluotok Krim je južna regija Ukrajine s kojom je povezana uskim prolazom Perekop. Imenovao se tijekom povijesti različito – prema stanovništvu koje se ondje kao u kaleidoskopu neprekidno mijenjalo. Sadašnji su nazivi: ukrajinski Крим / *Krym*; krimskotatarski *Qırım yarımadası*, *Qırım*, *Къырым ярымadasы*; ruski *Крымский полуостров*, *Крым* / *Krymskij poluostrov*. Zemljopisno je regija neujednačena, ulaz s materinskoga kontinenta – Ukrajine izražen je stepskom monotonijom, koja je za razliku od matičnog prostora plodne ukrajinske crnice uglavnom sušna, malo plodna stepa uza slana jezera sa strane Azovskog mora, po kojima je regija poznata od davnina kao glavni izvor soli za mnogobrojne etnije koje su pristizale na ukrajinske prostore i gotovo tradicionalno odsjedale na Krimu. Tek su na krajnjem jugu planine, koje su vizurom srodne jadranskim i zauzimaju 20% ukupne površine (22 860 četvornih km), a ostalih je 72% ravnica. Morska obala uz Crno i Azovsko more proteže se na više od 2500 km. Uključenost u kontinentalni, zatim mediteranski dio uvjetovala je povijesnu sudbinu poluotoka kao svojevrsnog raskrižja na koje su pristizale, sudarale se, stapale se ili nestajale mnogobrojne etnije, političke formacije, što traje od prehistorijskog razdoblja do modernoga doba. Povijesno-etničku sliku Krima čine prehistorijske skupine, zatim dugotrajno razdoblje iranogovornih skupina, nakon kojih stoljeća turkijskogovornih nomada, zatim – slavenski narodi, uz ne manje brojne vjerske izražaje – od prastarih mitskih odjeka do modernih vjera. Politički je Krim danas jedno od trusnih područja, što je doduše karakteristično za regiju, geodetski trusnu, ali ima i svoje alegorijsko značenje. Krim je 2014. okupirala Ruska Federacija, što je međunarodna za-

jednica osudila i zbog čega je Rusija dobila sankcije. Zato je Krim jedna od zona potencijalnih konflikata, uključujući ugroženost vojne eskalacije na Ukrajinu. Ruska intervencija na Krimu kao da reflektira i nastavlja dramatičnu sudbinu Ukrajine i njezina mediteranskog juga – Krima kroz povijest, koja zna bezbrojna upadanja, osvajanja, poraze.

Iranogovorni nomadi i drugi

Prehistorijska vremena obilježena su prvim i najstarijim tragovima neandertalaca na prostoru Ukrajine. Svjedočenja o stanovnicima pristižu uglavnom iz antičkih izvora, koji spominju jedno od prvih imena – Kimerijci (12. stoljeće pr. Kr.), koji su bili stočari, koristeći se stepskim tlom pogodnim za ispaše, a pripadali su najvjerojatnije iranogovornom krugu nomada. Iz iste su sredine drugi doseljenici, koji su potisnuli prethodne. Bili su to Skiti, koji su pristizali na za stočarstvo plodne ukrajinske ravnice, odakle su dolazili do stepskih i predgorskih regija Krima, ne koristeći se morem, na obalama kojeg su se nastanili antički Jelini. Skiti su bili poznati kao ratoborni jahači koji su na ukrajinskim stepama pronašli pogodno tlo za stočarstvo, nadugo se ondje nastanili, što potvrđuju i njihove mnogobrojne grobnice poznate kao kurgani. Visoki zemljani humci u kojima su pokapani vladari, zajedno s ukrasima, imenovanim kao skitsko zlato, bogato ornamentirano zoomornim stilom, upućuju na povezanost s antičkom kulturom. Nju su predstavljali stari Grci koji su u 6. st. pr. Kr. pristizali s Helade do sjevernoga Pricnomorja, odnosno juga Krima, gdje su uz azovske i crnomorske obale osnivali svoje kolonije, mala carstva. Njihov je dolazak na ukrajinske prostore značio

Krim

Antičke kolonije

Iranogovorni nomadi

promicanje antičkih civilizacijskih vrijednosti, koje su postupno preuzimali nomadi. Određeni dio skitske elite približavao se grčkom načinu života, napuštajući nomadske tradicije. Jednom od ilustracija služi mjesto na Krimu, imenovano Neapolis Skitski (*Νεάπολις*), odnosno Novi Skitski Grad, kao prijestolnica skitskoga carstva na Krimu (3–2. st. pr. Kr.). Među ostacima grada, još uvijek nedovoljno istraženog, od posebne je važnosti grobnica-mauzolej skitskoga vladara i druge grobnice sa zidnim slikarstvom. Za nas može biti zanimljiv jedan od elemenata slikarstva, gdje je uz scene iz života Skita prikazan veliki četverokut s kockama, koji istraživači još uvijek nisu rastumačili. Mogao bi predstavljati simboličan izraz pripadnosti velikom skitskom prostoru, gdje bi kocke upućivale na strane svijeta opširnoga prostora, sve do Zauralja, kojem je pripadala ta skupina jahača i ratnika, stočara koji su išli nekom trasom sunca sve do jadranskih prostora, disperzirajući se na tim putovima kao i ovdje predočeni skitski plemić koji se odlučio nastaniti na Krimu. Jedan od odjeka njihova nazivlja povezuje se i s korijenom Hors, u kojem osluškujemo ime solarnog božanstva iranogovornih nomada od kojih je, kako pretpostavljamo, nastalo ime polietničke skupine, imenovane Horvati. U svojim kretanjima pristizali su migracijskim valovima do Karpatata i dalje – do jadranske obale.¹

S vremenom su Skiti potiskivani novim iranogovornim valom – Sarmatima. Pripadali su istoj govornoj skupini,

¹ O tome: Evgen Paščenko. *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*. Zagreb: Meditor, 330 str.

Skiti

Neapolj Skitski, zidno slikarstvo

tradiciji ratobornih jahača-nomada koji su okupljali mnogobrojna plemena pod jednim nazivom, kako se to često događalo na azijskim prostorima, i vodili ih na osvajanje novih teritorija, gdje je ukrajinska crnica bila tradicionalni zavičaj poznat po pogodnim uvjetima za stočarstvo. U polietničkoj skupini Sarmata spominju se plemenski nazivi kao Jazigi, Roksolani, Aorsi, Siraki, Alani. Potonji su posebice zanimljivi po dinamici migracija, naravno ratnih, koje dosežu sve do Španjolske, a poznavali su i jadranski pravac.² Prema suvremenom ukrajinskom jezikoslovcu Kostiantynu Tyščenkou prolazak Alana kroz hrvatski prostor odrazio se u nizu toponima, među ostalim i u nazivu planine Alan.³ Među tragovima Sarmata na Krimu znanstvenike su privukli takozvani sarmatski znakovi. U trajnoj diskusiji o njihovu nastanku i funkciji posebice je zanimljiva pretpostavka ukrajinskih istraživača o mogućnosti povezanosti nastanka glagoljice s tim znakovima, za koju bi mogli biti korišteni određeni modeli u izgradnji te grafije.⁴

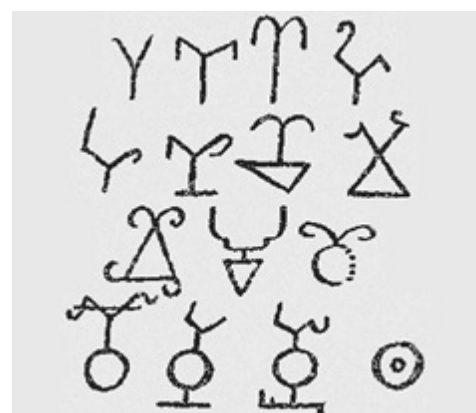
² Agustí Alemany. *Sources on the Alance*. Leiden, Boston, Köln: Brill, 2010., 600 str.

³ Kostiantyn Tyshchenko. *Alanski sloj toponimije Hrvatske*. // FEB 2012., Zagreb. Folklorni ansambl Lindo, str. 293–303.

⁴ М. Ю. Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. Київ, 1988., 260 str; Jevgenij Paščenko. *Od Kijeva do Poljica*. Tra-

Prolazak Alana kroz hrvatski prostor

Sarmatski znakovi

Hersonesus

U svakom slučaju još prije kršćanstva putovi od Krima do jadranskih prostora i nadalje bili su poznati ovdašnjim iranogovornim jahačima.

Krim nisu mimoišla rimska osvajanja, koja u 1. st. pr. Kr. dosežu sjeverno Pricrnomorje u formi vojne okupacije. Grčki polis Hersonesus kao morsko пристаниšte bio je privlačan za vojsku, gdje se u blizini nastanio rimski garnizon s ciljem pokoravanja te provincije. Preko Rimljana na taj su prostor pristizale i neke civilizacijske norme, kao rimsko pravo i drugo. Krimski etnički mozaik obogaćuje se još jednom komponentom – germanskom, kroz nastali (u znanosti) pojam krimski Goti, koji su prebivali na Kerčenskom poluotoku istočnoga Krima i koji se čak imenovao Gotija. Bili su tada rijetki osvajači Krima neazijskog podrijetla. Došli su iz skandinavskoga pravca, potisnuvši Skite. Primili su kršćanstvo uz suradnju s Bizantom. Pristigli su u velikim seobama do Krima već u 3. stoljeću a zadnji se spomen o njima datira 9. stoljećem, iako su ondje postojali dulje, s vremenom se pretvorivši u srednjovjekovnu kršćansku kneževinu, te su postupno asimilirani grčko-bizantskim kršćanstvom.

Turkijski osvajači

Velike seobe naroda, ostvarivane povijesnim putem velike stepe od Mongolije do Karpata s obveznim upadanjem na ukrajinske ravnice, neizbježno su se odrazile na etničkoj riznici Krima. Azijske seobe presjekle su vjekovno dominiranje iranogovornih etnija i započele su ne manje trajna upadanja turkijskogovornih nomada, također stočara, ratnika. Svi su išli s mačevima i s ciljem pokoriti prethodno stanovništvo. Azijske etnije su se pojavile potkraj 4. stoljeća u obliku Huna, koji su potisnuli Gote i najavili dominaciju mongoloidne rase koja će doprijeti sve do Rima i poljuljati ga. Vraćajući se natrag, djelomično su se nastanili na Krimu sve do kraja 6. stoljeća, kada su bili pripojeni novoj turkijskoj snazi – Avarima.

Avarski kaganat nastao je u stepama središnje Azije, odakle je dosezao do Krima, što navalama i pljačkama što nastanjujući se ondje i ugrožavajući Bizant, ili su se kretali dalje prema Panoniji i zapadnije. Njih potiskuju nove turkijske pridošlice iza Volge – Bulgari, koji se kao i njihovi prethodnici djelomično nastanjuju na Krimu od 7. stoljeća, prekidaju s nomadstvom, dok drugi kreću dalje sve do Balkana, gdje ih asimiliraju Južni Slaveni, pretvarajući se u današnje Bugare. U 7–10. stoljeću pojavili su se nomadi iz Hazarskoga kaganata, koji se sastojao od turkijskogovornih naroda dagestanskoga tipa. Neki od njih su poprimili islam, drugi judaizam, dio kršćanstvo, mnogi su krenuli prema Krimu. Hazari-judaisti zauzeli su dio stepskog i priobalnoga Krima, donijevši svoju vjeru na taj prostor. Sudarali su se s Bizan-

gom prastarih migracija. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 2010., 104 str.

Genoeska utvrda

tom, koji utvrđuje kršćanstvo i koje Hazari sprječavaju svojim intervencijama. Počeli su ugrožavati Slavene na prostoru Ukrajine, ali će upravo otuda dobiti snažan udarac, zbog čega vladavina Hazara na Krimu od 9. stoljeća slabi i nestaje. Rušenjem Hazara Carigrad snažnije širi svoju jurisdikciju na cijeli poluotok. Glavni sugovornik Bizanta postaje jaka slavenska formacija Rus', s Kijevom kao središtem. Međutim, brojne etnije – turkijske i semitske – i nadalje navraćaju do Krima. To su Karajimi, koji su došli u Hazariju iz Izraela kroz Perziju i Kavkaz, zatim Krimčaki (krimski Židovi), koji su ostali na Krimu kao ostatci srušenoga Hazarskoga kaganata, gajili su judaizam-ravinizam. Od kraja 9. stoljeća ovdje se pojavljuju pridošlice iz Turkmenije poznati kao Pečenezi, potisnuti od Guza-Oguza. Od 11. stoljeća Polovci osnivaju na Krimu svoju državnost, najavljujući dolazak novih valova – mongoloida.

Kršćani

Ako su azijski osvajači bili mnogobošci, kršćanska vjera ovdje je poznata u najranijem razdoblju kršćanstva. Spominje se apostol Andrej, koji je iz Krima išao širiti vjeru dalje po Dnjepru sve do Kijeva. U krimskome središtu kršćanstva, grčkom gradu Hersonezu, bio je u progonstvu papa Klement, gdje je primio mučeničku smrt 97. ili 101. godine. S priznanjem kršćanstva u Rimskome Carstvu dinamizira se misionarska djelatnost preko Krima, gdje tijekom 6–8. stoljeća nastaje niz samostana u pećinama. U gradovima bizantske vladavine podižu se hramovi, neki barbarski narodi kao Goti prelaze na kršćansku vjeru te u 8. stoljeću nastaje Gotska mitropolija. Upravo iz bizantskih središta Krima, najprije Hersoneza, kršćanstvo je bilo poznato na prostorima srednjovjekovne Rus'-Ukrajine. Kršćansko društvo nadopunjuje se dolaskom Armena, vjerojatno od 11. stoljeća, koji napuštaju domovinu zbog upadanja Perzijanaca i Turaka-Seldžuka. U srednjem vijeku katoličanstvo dolazi s Apeninskoga poluotoka preko italo-romanskih naroda koji su se širili morem. Od druge polovice 13. stoljeća trgovačko gospodstvo Grka na južnoj obali Krima smjenjuje se nastankom trgovačkih središta Genova i Venecije. Težeci proširiti trgovinu u suparništvu s Mlecima, Genova je tražila potporu Bizanta i tijekom 13–15. stoljeća utvrđivala svoj monopol u trgovini širom crno-

morskoga akvatorija. Na krimskoj obali nastaju genovske utvrde, koje donose određene renesansne oblike u krimski krajolik. Trgovačka je aktivnost popraćena misionarskom djelatnošću katoličkih svećenika. Iako su genovski trgovci uspijevali kroz stoljeća sređivati odnose s krimskim Tatarima, talijanski su trgovci s vremenom sve više potiskivani te su 1475. genovske kolonije na Krimu osvojili Osmanlije i pripojili svojem carstvu.

Ukrajina – Rus'

Jedno od diskutabilnih, često ideološki obojenih pitanja jest nastanak i etnička pripadnost zemlje Rus' sa središtem u Kijevu, na temelju čega je ruska znanost prošlih stoljeća, pravdajući osvajačku politiku, uvela naziv Kijevska Rus', što se u hrvatskoj terminologiji imenuje kao Kijevska Rusija, dakle pogrešno – kao dio suvremene Rusije. Ruska caristička, zatim i sovjetska historiografija imala je ideološku funkciju, svesrdno je zabranjivala Ukrajincima povezivati svoju povijest s vlastitim teritorijem. Međutim, zemlja koja se imenovala Rus' nastala je na prostoru Ukrajine, bila je staroukrajinska država srednjovjekovnoga doba. Nastajala je tijekom 7–8. st., kada su se više desetaka feudalnih zajednica postupno u 9. stoljeću ujedinile u moćnu državu Rus'. Ispočetka je postojala na ukrajinskom etnogovornom području sa središtem u Kijevu, zatim se proširila na sve zemlje Istočnih Slavena i drugih etnija na kojima će poslije nastati i Moskovska kneževina. Međutim, u 19. stoljeću s ciljem jačanja imperijske ideologije moskovski su povjesničari ustvrđivali ideju pripadnosti zemlje Rus' izričito Rusiji, iako je potonja nastala kasnije preuzevši sebi slavno ime, službeno uvedeno tek 1721. godine.⁵ Sovjetska je ideologija lansirala stajalište o postojanju davne ruske narodnosti iz koje su izišla tri bratska naroda – ruski, bjeloruski, ukrajinski, gdje bi prvi, dakle velikoruski, bio najstariji, što reflektira ideologiju rusko-sovjetskoga socrrealističkoga bratstva. Ukrajinska znanost ustvrđuje vlastitu pripadnost svojoj povijesti, terenu, državi Rus', koja se s vremenom pretvorila u tipični srednjovjekovni imperij od karpatskih

⁵ O imenu Rus': *Zakarpats'ka Ukrajina: poviest – tradicija – identitet*. Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 2013., 320 str.

Pokrštavanje kneza Volodymyra 988.

prostora do Volge. Konsolidirajućim središtem bio je Kijev, s narodom koji je prema iskonskom nazivu Rus' imenovan Rusyni, Rusyči, od kojih je nastao suvremeni ukrajinski narod. Zemlja se širila zahvaljujući ratnim tradicijama, u sudaru s osvajačima koji su neprekidno dolazili na ukrajinske ravnice. Šireći svoju vladavinu, staroukrajinska država Rus' neizbježno se sudarala s krimskim problemom. Arheološka svjedočenja upućuju na slavenske tragove na tom prostoru još iz praslavenskoga razdoblja, ali dinamika proširenja na Krim izražena je od 9. stoljeća, kada postaju sve češći sudari kijevskih kneževa s krimskim etnijama, vojnim formacijama. Prvi su kijevski kneževi Askoljd, Oleg, Igor, Svjatoslav, Volodymyr ratnim pohodima dobili i proširili pristup Crnomu moru, na kojem su vršili vojnu ekspanziju.

Zahvaljujući trgovačkim aktivnostima morskim putovima s Grčkom, upadanjima s mora na Carigrad (860), ratnim sudarima s Bizantom pod vodstvom kneževa Olega (911), Igora (945), Crno more postalo je prostorom dominacije starokijevske države. Po nadmoći flote ono se imenuje Rus'ko more. Knez Volodymyr težio je oteti Bizantu južni Krim. Kijevska država ugovorima je s Bizantom uspostavila prvu morsku granicu na Krimu kroz koju je tekla dinamična razmjena, praćena širenjem bizantske kulture koja je obilježila stilistiku srednjovjekovne kulture Ukrajine-Rus'. Baneći Krim od Hazara, kijevski su kneževi 965. proširili vladavinu na istočni, zatim jugozapadni dio poluotoka i na grad Hersonez. Razvoj trgovine s Bizantom ostvarivan je i po Dnjepru, što je zahtijevalo kontroliranje toga puta. Starogrčko uporište Hersonez imalo je posebnu ulogu povezivanja s Bizantom. To je dovelo do prihvaćanja kršćanstva, središtem kojega je na Krimu bio taj grad,

Tatarski jahač

u kojem je 988. pokršten knez Volodymyr s vojskom, što je značilo uvođenje kršćanstva na prostor rus'ke Ukrajine, odakle će se ta vjera širiti istočnoeuropskim prostorom. Dinamične veze s Krimom – trgovačke, vojne, kulturne, crkvene razvijaju se tijekom sljedećih vjekova i posebice u doba procvata kijevske države u 11–12. stoljeću. Antički izvori upućuju na rus'ko širenje poluotokom, kada se, po grčkoj terminologiji, uz naziv Rus' spominju i nazivi Rossia, dok arapski, zapadni izvori Crno more imenuju Rus'ko more (lat. *Rucenum mare*). Krim je bio pod kontrolom kijevskih kneževa sve do propasti njihove države pod mongolo-tatarskim udarcima 1240. Nakon pada rus'ke zemlje Krim od 13. stoljeća postaje polazište napada stepskih Tatara. Međutim, s vremenom se ratne tradicije preporučaju kozaštvom, koje nastavlja materijalnu i duhovnu kulturu srednjovjekovnoga doba, što se opet izrazilo u kontaktima s Krimom.

Tatarski kanat

Ostvarujući invaziju na istočnoeuropski prostor, mongolsko-tatarska navala širila se i na Krim, gdje se prvi put pojavljuje 1223. Međutim, azijski osvajači morali su tada napustiti poluotok, ali vraćaju se s padom Kijeva. Krim im se svidio i oni se nastanjuju ovdje kao dio Zlatne horde. Odsada se cijeli poluotok imenuje Krim, preostalo stanovništvo bilo je prisiljeno isplaćivati danak kanu. Uskoro Horda prihvaća islam sunitškoga tipa, ali unutarne razmirice ometaju tatarsko konsolidiranje, koje se ostvaruje tek sredinom 15. stoljeća, kad se osniva Krimski kanat s formiranjem

Carlo Bossoli, *Pogled na Khanovu palaču, Bahčisaraj, 1857.*

krimskotatarske etnije uz znatan udio Polovaca. Stanovništvo Krimskoga kanata bavilo se agrarnom proizvodnjom, stočarstvom, u stepskoj zoni još se čuvao nomadski način života. Gospodarstvo se razvijalo zahvaljujući proizvodnji soli, po kojoj je Krim bio poznat na istočnoeuropskom prostoru.

Tatarska upadanja značila su snažan udarac za kršćansku tradiciju na poluotoku, otežavala su egzistenciju ukrajinskog naroda, koji se našao pred ugrozom Krima. Napadima na ruske zemlje tatarski su osvajači dobivali zarobljenike, prodavali su ih u ropstvo Turcima.

Osmanlijski pritisak

Potkraj 15. stoljeća vojska Osmanskoga Carstva započinje invazije na obalni dio Krima, koji je postao vazal Osmanlija. S osvajanjem Carigrada 1453. i do kraja 15. stoljeća Osmansko se Carstvo utvrdilo širom Crnoga mora. Ukrajina je gubila izlaze na trgovačke putove, a tatarska su upadanja na ukrajinska naselja pustošila južnoukrajinske regije, s kojih stanovništvo odlazi što dalje od primorskih, nezaštićenih prostora. Međutim, na prostoru Ukrajine obnavlja se prastara militantna tradicija koja je pustila korijene još u doba iransko-slavenskoga prožimanja (Anti) i postala u doba kijevskih kneževa glavnom snagom širenja ruske zemlje. Udruživanje snaga slobodnih jahača poznato je na ukrajinskim prostorima od prastarih vremena, što se nastavlja kroz kozaštvo. U organiziranju otpora tatarskim navalama značajnu je ulogu odigralo ukrajinsko jahaštvo – zaporoški kozaci sa središtem na Dnjepru, poznato kao Sič (utvrde), nastale od 16. stoljeća. Zaporožci su zaustavili tatarsku ugroženost i obnovili pohode na Krim, sve do osmanlijskih crnomorskih gradova, dolazeći do Istanbula, pa je u srednjem vijeku ruska flota znala osvajati Carigrad. Vještinu ukrajinskih kozaka u ratovanju na moru dobro su poznavali i Osmanlije i Poljska, koja je težila uspostaviti gospodstvo nad Ukrajinom. Svaki put kada su se poduzimale velike vojne akcije protiv Osmanlija poljski su kraljevi obećavali zaporoškom kozaštvu raznovrsne privi-

Bahčisaraj danas

legije, premda se kozaštvo i bez toga svestrano uključivalo u obranu kršćanstva. Osmanlije su često doživljavali teške poraze u sudarima s ukrajinskim vojnim snagama, među kojima je – pobjeda u bitci pod Hotynom, koju je opjevao Ivan Gundulić, ili oslobođenje Beča 1683., u čemu je kozaštvo bilo posebice zaslužno.

Osim sudaranja s krimskim Tatarima, kozački su hetmani obnovili neovisnost Ukrajine, posebice u ratovanju s Poljskom. Znali su se dogovoriti i o savezništvu s Krimskim kanatom, koji je također manevrirao u suradnji s ukrajinskim snagama. Kada je hetman Bogdan Hmeljnyč'kyj tražio saveznike u otporu Poljskoj, pomišljao je na savezništvo s krimskim kanom, koji je sudjelovao u nekim bitkama s Poljskom. Hmeljnyč'kyj, iscrpljen ratovanjima s tada snažnom državom i vojskom Poljske, uspostavio je 1654. savezništvo s Moskovijom, što se uskoro pokazalo pogrešnom odlukom jer moskovski car nije bio spreman vidjeti u Ukrajini neku drugu zemlju, nego ju je doživljavao kao objekt osvajanja. Sljedeći hetman Vygovs'kyj opet se okrenuo Poljskoj. Opet je došlo do povezivanja s Krimom u zajedničkom otporu Moskovskom Carstvu, koje je počelo provoditi ekspanziju na sve strane, a potkraj 17. stoljeća dospjelo je do Azovskoga mora, ali se nije uspjelo ondje utvrditi. Međutim, Porta nije bila zainteresirana za preporod i jačanje kršćanske slavenske državnosti Ukrajine, čiji su kozaci predstavljali glavobolju sultanima, pa je presjekla suradnju krimskoga kana s hetmanom. Krim s vremenom postaje ciljanim objektom osvajanja od postupno rastuće snage na sjevernom istoku. Preuzimajući sve uokolo pod svoju dominaciju, Moskovsko se Carstvo odlukom Petra Prvoga od 1721. imenuje Rossija – nazivom preuzetim iz bizantskih crkvenih izvora. To je značilo da se narod, izvorni nositelj i vlasnik imena srednjovjekovne države Rus' morao odreći vlastitoga imena. Međutim, to nije uspijevalo tijekom cijeloga 18. stoljeća, kada je Rus'-Ukrajina konačno kolonizirala pravoslavne osvajače. Južni pravac s ciljem izlaska na Crno more i osvajanja Krima postao je cilj ruskih careva. Nemajući izlaska na toplo more, Rusija se nije mogla oteti osvajanju Krimskoga poluotoka. U idućim stoljećima sudbina Krima će se formirati upravo s toga sjevernog pravca.

Secesijska arhitektura

Rusko Carstvo

Tijekom 18. stoljeća Rusko Carstvo imenuje sebe imperijem, carevi – imperatorima, dinamizira se osvajačka politika, pripajaju se tuđi teritoriji. Imperijska je ideologija podrazumijevala prisvajanje tuđih atributa (ime, zastava, grb) te imenovanje svega toga svojim, što će postati dominantom ruskoga političkog mentaliteta. Izlazak na Crno more bio je prioritet ratova s Turskom 1686–1700. Ruska vojska prodi re do Krima i 1771. poluotok je pokoren. Krim više nije vazal Turske, za kana je postavljen proruski lobist, podupiran ruskim vojnim snagama razmještenim po utvrđama. Carica Katarina Druga ostvaruje etničke promjene – iseljava u Rusiju lokalne kršćane, uglavnom Grke i Armene, što nije uspijevalo pa su se oni vraćali stvarajući naselja uz Azovsko more. Godine 1783. Katarina je proglasila ukidanje Krimskog kanata a Krim dijelom Ruskoga Carstva. Turska je ultimativno osporavala odluku, što je dovelo do novoga rata u korist Rusije. Krimskotatarsko stanovništvo napuštalo je poluotok, koji je naseljavan Slavenima s ukrajinskih i ruskih teritorija. Ostaci tatarskoga stanovništva podvrgavani su asimiliranju, seljaštvo napušta regiju, što vodi propadanju mjesnih tradicija. Provodi se militarizacija s ciljem stvaranja crnomorske flote, čija je utvrda Sevastopolj, osnovan 1783. pokraj antičkoga Hersoneza. Porast vojne moći Rusije izaziva nezadovoljstvo europskih država, što je dovelo do Krimskog rata, kada je 1854. englesko-francuska vojska gotovo uništila Sevastopolj, uz zabranu Rusiji da posjeduje crnomorsku flotu, koja se obnavlja tek 1871.

U drugoj polovici 19. te na početku 20. stoljeća Krim se dinamično razvija uz ruska ulaganja u infrastrukturu, gradi se željeznica koja povezuje Sevastopolj s Moskvom. Razvija se poljodjelstvo, prije potiskivano stočarstvom. Krim postaje važno lučko središte u razvoju trgovine ruskoga kapitalizma. Kolonizirana Ukrajina središte je proizvodnje žita, šećerne repe, industrijske sirovine, obilno izvožene u druge zemlje. Razvija se proizvodnja vina, bogatstvo kapitalizma odjekuje u gradnji raskošnih palača uz crnomorsku obalu kao odvjetka europske secesijske arhitekture. Ukrajinci zajedno s krimskim Tatarima čine većinski dio

pučkoga stanovništva, uglavnom ruralnoga. Ruski kontingent je u manjini predočenoj u činovništvu, oficirstvu flote, gdje je ukrajinsko pučanstvo regrutirano s južnih regija predstavljalo većinu u crnomorskoj floti i pješastvu. U godinama Prvoga svjetskog rata ruska flota vodi s Krima ratove s njemačkom i osmanlijskom flotom.

Sovjetske intervencije

S padom carizma 1917. širom Krima odjekuje političko kovitlanje zemlje – od nacionalnih do političkih previranja. Tatarski kontingent proglašava nacionalnu samostalnost, što je bilo karakteristično za osamostaljivanja naroda s padom carizma. Proglašena Krimska Narodna Republika vodi građanskomu ratu na partijskoj, nacionalnoj osnovi, nacionalne zajednice sudaraju se s boljševicima, Tataři s Grcima. Boljševici pobjeđuju i 1918. proglašavaju Sovjetsku Socijalističku Republiku Tauride, gdje započinju prvi val crvenoga terora – najprije nad bjelogardijcima, a zatim nad seljacima, kojima oduzimaju hranu zbog gladi u zemlji. S proglasom SSSR-a 1922. boljševici čuvaju teritorij carstva u formi novog zajedništva, a Krim je imenovan dijelom toga konglomerata. Ukrajina je s osamostaljenjem 1917. usmjerila svoju vojsku na očuvanje Krima od njemačke okupacije, ali budući vojno slaba, prisiljena je predati poluotok Njemačkoj. Tatarske snage ratuju s boljševicima, težeći osamostaljivanju, Krim potpada pod kontrolu Njemačke, koja je podupirala njegovu neovisnost, ali se Njemačka nakon poraza u ratu uskoro povukla s poluotoka. Proglašena ukrajinska država s hetmanom Skoropad'skym na čelu poduzela je pripojenje Krima. Međutim 1918. snage Antante s ciljem sprječavanja boljševičke ekspanzije zauzimaju južne regije Ukrajine i Krima, u čemu ih je spriječila boljševička vojska, pa 1919. napuštaju Krim. Povratkom boljševika došlo je do proglašenja Krimske Sovjetske Socijalističke Republike. Međutim, vojska bjelogardijaca istjeruje boljševike, započinje teror nad svima s ciljem obnove carističkoga sustava. Ofenziva Crvene vojske potiskuje bjelogardijce, poluotok je ponovno pod boljševicima, koji započinju novi val crvenoga terora 1920–21. godina. Politika vojnoga komunizma dovela je do velike gladi s masovnim izumiranjem stanovništva. S ciljem obnove gospodarstva 1921. proglašena je Krimska Autonomna Sovjetska Socijalistička Republika s tendencijom priključenja Ukrajini, uz preporod polietničke strukture stanovništva. Sve je presječeno represivnom politikom Staljina od 1928., kada su pod paskom borbe s buržoaskim nacionalizmom iskorjenjivani svi izrazi nacionalne osebnosti.

U Drugome svjetskom ratu Sevastopolj je branjen 250 dana, ali 1942. Krim se našao pod Njemačkom, koja ga je podredila rajhcomesarijatu Ukrajina, zatim stvorila poseban okrug Krim. Rukovodeći se uvjerenjima o povijesnoj nazočnosti Gota na Krimu, nacisti su proglasili poluotok iskonski njemačkim područjem, planirali su totalno iseljavanje stanovništva doseljavanjem Njemaca. Polietnička struktura stanovništva rabila se s ciljem sudaranja naroda, formiranja nacionalnih grupa kolaboracionista, proganjanja poznatih osoba. S obzirom na antikomunistička raspo-

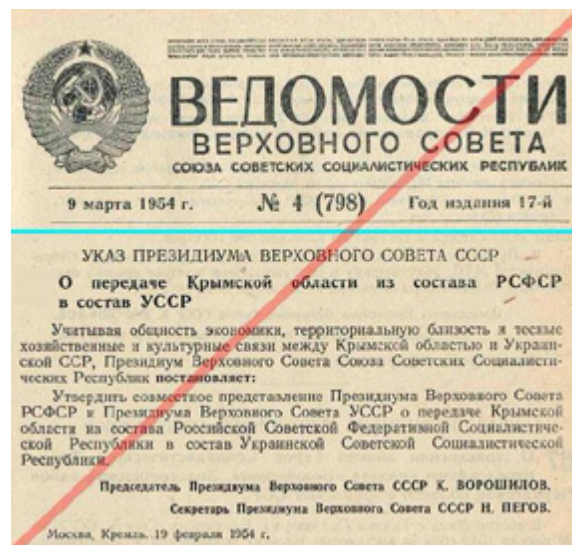
Deportacija Tataru

loženja nacionalnih manjina, neki su prihvaćali suradnju s okupatorima.

Sovjetska vojska oslobodila je Krim 1944. i započela sličnu politiku represiranja nacionalnih manjina. Zbog optužbe za suradnju s okupatorom sovjetske su službe odmah nakon dolaska nasilno iselile Tatara, zatim Grke, Armenice, Bugare – ukupno 230 tisuća stanovnika, uz represiranje ukrajinskog pučanstva. Ljudi su izvoženi u vagonima za stoku, gdje su mnogi, posebice djeca i stariji, umirali. Etnička je čistka tijekom 1944–48. praćena svestranim brisanjem neruskih toponima. Autonomija Krima ukinuta je 1945., poluotok je imenovan Krimskom oblast u sastavu Ruske Federacije. Regija je bila u vrlo teškom gospodarskom stanju, porušena, osiromašena, neobrađivana. Međutim, zbog priprema za Jaltsku konferenciju u veljači 1945. tisuće radnika, zarobljenika, dovoženi su radi izgradnje i uljepšavanja puta dolaska sudionika. Arhitekti iz Lenjingrada izrađivali su plan obnove u stilu tadašnje socijalističke izgradnje, u kojem je obnovljen Sevastopolj.

Krim i Hruščov

S obzirom na gospodarsku degradaciju Krima, posebice nakon deportiranja lokalnoga stanovništva, partijski vrh u Kremlju donio je u veljači 1954. odluku *O predaji Krimске oblasti iz sustava Ruske Federacije – sustavu Ukrajinske SSR*. Krim je bio uključen u gospodarski kompleks Ukrajine s naredbom da se regija obnovi iz proračuna te sovjetske republike. To je bio težak zadatak za ukrajinski narod, iscrpljen prethodnim represijama – sovjetskim kao *gladomor* 1930-ih, zatim nacističkim paljenjem zemlje u Drugom svjetskom ratu. Najvažniji je zadatak bio prokopati kanal koji bi doveo vodu na poluotok, tradicionalno bez vode. Sjevernokrimski kanal bio je kopan tijekom 1957–71. i dnjeparska je voda dala poticaj za razvoj gospodarstva. Svestrano se ulagalo u brojne grane gospodarskoga oporavka, infrastrukture. Krim je pretvoren i proglašen svesaveznom lječilištem SSSR-a, gdje se u priobalnim palačama

Ukaz o pripojenju Krima Ukrajini

koje je podignula buržoazija carskoga doba odmarala partijska elita, narod – u kolektivnim odmaralištima. Unutarnji turizam poticao je razvoj međunarodnog turizma te su hotele uz krimsku obalu gradili i jugoslavenski izvođači.

Neovisna Ukrajina

Iako su se deportirani krimski Tatari pokušavali pojedinačno vraćati u domovinu, službena je politika sprječavala masovni povratak. Krim se smatrao etnički ruskim. S Gorbačovljevom *perestrojkom* 1989. sovjetska vlast priznala je zločinom deportiranje krimskih naroda, započet je povratak Tataru. Referendumom 1991. prihvaćena je obnova Krimске Autonomne Sovjetske Republike kao subjekta SSSR-a. S raspadanjem potonjega ukrajinska je vlast proglasila prijašnju oblast krimskom autonomijom u sastavu Ukrajine. Na sveukrajinskom referendumu o neovisnosti 1. prosinca 1991. godine 54% birača Krima i 57% birača Sevastopolja potvrdili su državnu neovisnost Ukrajine. Međutim, u prvim godinama neovisnosti zbog pravne, gospodarske nesređenosti, ekonomskoga kolapsa i posebice velikoga broja doseljenih ruskih stanovnika s izričitim antiukrajinskim uvjerenjima, u ozračju borbe za vlast i pljačke lokalnih lidera ostataka gospodarstva krimsko je pitanje iskorištavano u propagandi antiukrajinizma, zaoštavanje krize radi odcjepljenja, pa su 1992. lokalne vlasti proglasile Krim neovisnim. Ukrajinska je vlada unatoč separatistima proglasila Krim suverenom državom u sustavu Ukrajine, bio je postignut dogovor o razgraničenju punomoći između Krima i Ukrajine, što je nešto oslabilo napetost, s obzirom na spremnost ruskih paravojnih formacija da idu »na obranu ruskoga Krima«. Ulogu u obuzdavanju konflikta odigrao je i rat na prostoru bivše Jugoslavije. Porast gospodarskoga kolapsa 1992–93. podgrijavao je revanšistička raspoloženja na Krimu pa su 1994. na izborima u krimski parlament vlast dobile proruskе snage, koje su vratile prvotnu deklaraciju o neovisnosti. Kijev je u doba Kravčuka naredio podređenost vojske, policije centru,

što je oslabilo separatiste. Iako su krimski »voždovi« deklarirali priključenje poluotoka Rusiji, Jeljcinova vlada nije dopuštala promjenu granica. Kijev je iskoristio unutarnja konfrontiranja krimskih klanova i podredio je izvršnu vlast Krima središnjoj vladi Ukrajine. Krimska kriza konfrontiranja ruskih paravojnih formacija s Kijevom završila je 1995., opet ne bez ugledanja na rat u bivšoj SFRJ. Uz problem s ruskim nacionalizmom započeo je krimskotatarski pokret, koji je već 1991. proglasio deklaraciju o državnom suverenitetu krimskotatarskog naroda.

Krimski separatizam

U okolnostima političke krize, separatističkih tendencija, koje je nakon Jeljcina sve više podupirao Kremlj, konflikt je prebivao na rubu vojnoga sukoba. Proruske nacionalističke snage, koristeći se većinskim statusom Rusa u vojsci, vršile su pritisak na Ukrajince u mornarici, koja je od samog početka konfrontiranja postala objekt posebne obrade – propagandne, psihičke, fizičke s proganjanjem ukrajinskih kadrova, uništavanjem nacionalne simbolike i drugo. Separatisti su čak htjeli proglasiti flotu krimskom s ciljem pripajanja Rusiji, što je imalo potporu kod nekih predstavnika Jeljcinove vlade. Kao posljedicu toga još 1992. ruski parlament donosi odluku o nepravomoćnosti predaje Krima Ukrajini iz 1954., uz širenje mita o Hruščovu kao Ukrajinu koji je podgrijavao revanšistička antiukrajinska raspoloženja. Sve je stvaralo uvjete za priključenje poluotoka Ukrajini. Međutim, na Krim je upućen veliki kontingent ukrajinske nacionalne garde, što je, uz Jeljcinova zauzimanja, spriječilo odcjepljenje koje bi vodilo krvoproliću. Godine 1994. nakon poraza antijeljcinovske grupacije u Moskvi postignut je sporazum o raspodjeli flote s iznajmljivanjem ukrajinskoga Krima ruskoj floti na 20 godina. Rusija je preuzela 80% flote i prenijela brojnu tehniku na druge lokacije širom Rusije, pa je tako u biti oduzela Ukrajinu naoružanje. Ruske nacionalističke snage ne smanjuju antiukrajinski naboj, formiraju brojne udruge, stranke s proglašavanjem pripojenja poluotoka Rusiji. Na Krimu se vrši jaka proruska propaganda s formiranjem negativnoga lika Ukrajine kao pronatovske zemlje, dok je Rusija u duhu sovjetske ideologije predočavana kao tradicionalni branitelj neovisnosti pred zlokobnim zapadom. Antinatovska propaganda postaje jednim od faktora u agitiranju stanovništva postsovjetske svijesti, dakle antizapadne s jakim antiukrajinskim raspoloženjima. Sve je praćeno organiziranim mitinzima, apeliranjima prema međunarodnim organizacijama, režiranim protestima pučanstva prigodom dolaska zapadne mornarice u ukrajinske luke i slično.

Ruska agresija

Krimski problem u ozračju ruskog antiukrajinstva doseže vrhunac s Putinovim dolaskom na vlast. U razdoblju poznatom kao Euromajdan – masovnog protesta ukrajinskog društva protiv korumpiranoga režima tadašnjega pred-

sjednika Janukovyča – službena Moskva je potkraj veljače 2014. započela pripremanu vojnu operaciju okupiranja Krima. Izvršitelji su bile posebne snage središnje obavještajne službe, vojni desant i čečenski bataljun, uz sudjelovanje paravojnih formacija dovedenih iz Rusije – takozvanih »kozaka« te prethodno mobilizirane takozvane »snage lokalne samoobrane« (ruski vojnici bez znakova državne pripadnosti i uniformi). Okupacija je završena u ožujku 2014. Ukrajinske su se vojne snage koje su držale baze predale bez boja, najprije zbog izbjegavanja krvoprolića koje bi moglo proširiti vojnu eskalaciju Rusije na cijelu Ukrajinu. Većina nekadašnjih naoružanih snaga Ukrajine, uglavnom lokalni stanovnici, ostali su na Krimu, manji je dio dobio mogućnost evakuiranja s poluotoka s dijelom vojne tehnike, koju su uglavnom oštetili diverzanti. U ožujku je proveden nelegitimni referendum kao dio scenarija okupacije, prema kojem je donesena odluka o pripojenju Krima Rusiji. Duma u Moskvi već sljedeći dan prihvaća Ugovor o ulasku Krima u sustav Ruske Federacije. Putin je 21. ožujka 2014. potpisao ukaz o ratificiranju Ugovora, prema kojem je Krim postao »federalni okrug u sustavu Ruske Federacije«. Aneksija Krima popraćena je prikazima masovnoga likovanja stanovništva, u čemu su posebice aktivni bili mnogobrojni intelektualci, estradne zvijezde i drugi koji su izražavali beskrajno oduševljenje Putinom, koji je oduzeo »ruski Krim« omraženim Ukrajinčima.

Uskoro je Rusija započela takozvani hibridni rat na istoku Ukrajine, što je zajedno s pripojenjem Krima dovelo do napetosti odnosa s međunarodnom zajednicom. Bez obzira na međunarodnu osudu Kremlj se ne odriče aneksije Krima, nastavlja rat na Donbasu, stvarajući permanentnu krizu s ciljem sprječavanja europskih integriranja Ukrajine. Krim je i u najnovijem razdoblju i za budućnost potvrdio svoj povijesni status regije koja postaje poligon konfrontiranja različitih snaga. Međutim, Krim je samo obična regija koju iskorištavaju u politici slabljenja Ukrajine, čija je sudbina ovisna o daljnjem razvoju geostrateških interesa velikih snaga. U tom suodnosu Rusija nastupa kao svojevrsni fatum za Ukrajinu, koja je takvim susjedstvom kroz povijest doživljavala tešku sudbinu. U temeljima ruske aneksije Krima leži kriza u ruskoj ideologiji koja izlaz vidi u obnavljanju dviju prethodnih ideoloških epoha – carističke i sovjetske. Antiukrajinska raspoloženja u njima su bila zakonitost. Ruska ukrajinofobija predstavlja interes u nizu aspekata karakterističnih za svijest čovjeka postkomunističkoga razdoblja, kao što su međuetnički sukobi, oživljavanje povijesnih trauma, politička antropologija, mentalitet čovjeka sovjetskoga doba u novim okolnostima i drugi.

Predodžba o Ukrajini

Jedna je od dominirajućih osobitosti ruske politike agresivnost prema republikama koje nisu više u krugu sovjetskoga društva, što se percipira kao neprijateljski stav. U tome kontekstu Ukrajinici su tradicionalno predstavljani kao negativci. Lansiraju se i medijski napuhavaju mitovi iz povijesti i sadašnjosti koji ocrtavaju Ukrajinu kao potencijalno neprijatelja koji zaslužuje kaznu sve do oduzimanja te-

ritorija kakav je Krim. Adekvatno ideološkim dogmama koristi se caristička i sovjetska ideologija. Prva podrazumijeva potpuno negiranje Ukrajine kao države, nacije, a njezina se povijest tumači kao izričito rusko vlasništvo. Takav je stav izražen već u 17. stoljeću, kada je nakon apela Bogdana Hmeljnyc'kog o savezništvu Ukrajina za Moskvu bila prostor za priključenje. Da moskovsko društvo nije bilo sposobno prihvatiti ideje slavenske solidarnosti potvrđuje sudbina Jurja Križanića, prognanog u Sibir, gdje je prebivao 15 godina, u čemu je doživio sudbinu sličnu Ukrajin-cima.⁶ Nadalje koristi se igra naziva. Moskovija se imenuje prema grčkoj terminologiji kao Velikorosija, a Ukrajina – Malorosija, dakle manji dio velikoga. Pogrešan je mit jer je u carigradskoj patrijaršiji pojam mali povezan s izvornim, osnovnim značenjem upravo autentične zemlje Rosia. Katarina Druga u 18. stoljeću proglašava Malorosiju iskonskim vlasništvom Velikorosije, premda se potonja povijesno pojavljuje kasnije. Ruski povjesničari početkom 19. stoljeća oduzimaju pravo Ukrajine na ime Rus' tvrdeći da je to iskonski njihovo, iako se Moskovska kneževina pojavila mnogo kasnije od kijevske države. S pojavom Tarasa Ševčenka i njegove pjesničke zbirke *Kobzar* ustvrđuje se antiimperijski diskurs ukrajinske književnosti, ali carizam uvjerava kako je taj jezik samo narječje velikoruskoga ili posljedica poljskoga kvarenja ruskog, što je izraz velikodržavne ideologije.

Od druge polovice 19. stoljeća ukrajinski je jezik neprekidno zabranjivan s žestinom neviđenom u drugim slavenskim sredinama, što samo potvrđuje postojanje toga jezika i osvajački duh ruske ideologije.⁷ Ukrajinci su predočivani u ruskim vizijama kao gruba, prostačka masa, a njihovo nacionalno dostojanstvo – kozaštvo kao gomila pijanica i razbojnika. I. Gundulić u spjevu *Osman* oslikava kozačke pukove u baroknom sjaju viteštva, a ruski slikar Ilja Repin predočava na platnu 1880–91. kolektivni lik Zaporožaca gomilom ružnih likova. U sljedećem stoljeću Ukrajina je sve do sloma carizma još više kolonizirana, a secesijske vile izgrađene na krimskim obalama, stilizirajući različite izražaje, sve do turskih ili starorimskih, klasicističkih formi, nigdje ne sadrže ukrajinske nacionalne elemente koje je secesija voljela unositi u arhitekturu. Ukrajinci su seljačka masa i njima nije mjesto na Krimu, koji je otada omiljeno središte ruskih aristokrata ili građanstva. Pokušaj Ukrajine da obnovi svoju neovisnost 1917–18. izaziva agresiju iste žestine u objema sukobljenim stranama ruskoga društva – bjelogardijaca i crvenih, koji su bili u istoj mjeri žestoki u teroru prema ukrajinskim nacionalnim snagama. Jednostavno nisu dopuštali ni pomisliti da je tako nešto – osamostaljivanje Ukrajine – moguće! Slobodarski duh ukrajinskih ratnika izražen u liku Nestora Mahna, koji je pružio otpor jednima i drugima, ruskom je propagandom ismijan i prikazivan kao izraz seljačkoga primitivca. Međutim, radilo se o snažnom izražaju ukrajinske nacionalne osebnosti koja je raspoznavala i carizam i boljševizam kao zlo za Ukrajinu, koja je ugrožavala nastanak boljševičkog to-

talitarizma. Težnje Ukrajine da kroz socijaldemokratsku ideologiju pruži svoj model socijalističkoga društva srušila je staljinistička represija i genocidni zločin istrebljenja seljaštva 1932–33., kada su od gladi izumrli milijuni seljaka, i to u najplodnijoj, crnicom najbogatijoj regiji svijeta!⁸ U drugom svjetskom ratu Ukrajinu su, prethodno iscrpljenu glađu, spalili nacisti. Međutim, Ukrajinci su odgovorili na njemačku okupaciju snažnim otporom. Ali nakon završetka rata Staljin je proglasio pobjedu ruskoga oružja, dok su Ukrajinci imenovani izdajicama i suradnicima s okupatorom, iako je vojska ruskoga generala Vlasova svesrdno surađivala s nacistima. U sovjetskom razdoblju Ukrajinom su neprekidno harali valovi sovjetske represije, optužbe za suradnju s okupatorima, iako je upravo sovjetska vlast dopustila munjevito okupiranje zemlje.

Krim nastupa kao dio antiukrajinskih mitova. Budući etnički očišćen od lokalnog stanovništva, poluotok je gospodarski propadao. Uz administrativno priključenje poluotoka matičnoj zemlji provodila se politika rusificiranja. Krim je bio regija iskorištavanja njegovih bogatstava, uz ukrajinsku zaduženost. Ukrajinsko je stanovništvo rusificirano, ukrajinski jezik jedva je izražen u životu, a o krimskim Tatarima nije bilo ni govora. Sevastopolj je posebice kultiviran kao grad ruske vojne slave, iako su branitelji bili brojni Ukrajinci. Ukrajina je prebivala pod strogom kontrolom sprječavanja nacionalnih manifestiranja, koja se izražavala uglavnom kroz folklorizam idejnoga glorificiranja bratstva i jedinstva sa starijim bratom i sličnih ideologema socrealizma. Među ostalim, postojalo je neslužbeno zabranjivanje teme mora, Krima, bilo kojih povezanosti s morskim motivima u ukrajinskoj kulturi, posebice književnosti. Pisci bi morali slaviti kolhoze kao mentalnu dominantu, ne i ljepote Krima. Zato su ruski tekstovi prepuni morskih motiva, iako je Rusija bila najkasniji i najkraći povijesni posjetitelj Krima. U godinama raspadanja sovjetskoga konglomerata, što je bila zakonitost svakog imperija, upravo je Krim bio jedan od argumenata podgrijavanja antiukrajinizma. Zaživio je mit o Hruščovu kao Ukrajin-cu koji je »budući pijan poklonio svojim zemljacima ruski Krim, otrgnuvši ga od materinske Rusije«. Mit je lažan jer Hruščov nema nikakvih obilježja Ukrajinca – rodom, prezimenom, vlastitim priznanjima o neznanju toga jezika bio je tipičan rusko-sovjetski partijac koji je još Staljinovom voljom ostvarivao krvave represije po Ukrajinu – od *gladomora* i nadalje sve do proganjanja ukrajinskih disidenata. Krim je bio priključen pod paskom bratske ljubavi, prigodom 300. godišnjice »ujedinjenja« Ukrajine i Rusije na molbu Bogdana Hmeljnyc'kog. Taj ideološki mit neprekidno je rabljen u ruskome propagandom carističkom, sovjetskom i sadašnjem razdoblju. Povijesnog »ujedinjenja« nije bilo jer se radilo o različitim narodima koji nisu bili u zajednici, Bogdan je apelirao na savezništvo u kritičnim godinama iscrpljenosti u ratu s jakom Poljskom. Već idućih godina ukrajinski su se hetmani neprekidno pokušavali otrgnuti od Rusije kulminacijom čega je bio pokušaj hetmana Mazepe da se u savezništvu sa švedskim kraljem oslobodi cara Petra Prvoga. Neprekidna težnja Ukrajine

⁶ O tome: JevgenijPaščenko. *Juraj Križanić i Ukrajina. Graditelji europske kršćanske unije*. Zagreb: Matica hrvatska, 2015., 550 str.

⁷ O zabranama: JevgenijPaščenko. *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe*. Split: Književni krug, 2010., 281 str.

⁸ *Genocidni zločin totalitarnog režima u u Ukrajini. 1932–1933. Gladomor*. Zagreb: HORUS, 2008., 324 str.

odvojiti se od Rusije uza zapadno savezništvo traje do današnjih dana. Međutim, u svim sljedećim razdobljima rusko-sovjetska ideologija stalno je uvjeravala Ukrajinca da oni nisu drugi narod, kultivirala se sovjetska propaganda da je to – mlađi brat ruskoga, toliko srodan da se ničim ne razlikuje. S obzirom na to da se ukrajinski jezik ipak razlikuje, jer je bliži drugim slavenskim jezicima, taj jezik je u sovjetsko doba neprekidno potiskivan.

S propadanjem sovjetskoga sistema na prostoru Ukrajine ostao je znatan dio nuklearnog naoružanja sovjetske vojske. S obzirom na teško gospodarsko stanje i političku nestabilnost Ukrajina je natjerana da se odrekne nuklearnog naoružanja s uvjeravanjem o zaštiti ukrajinskih prava, što je brutalno pregaženo Putinovom politikom. Ukrajina je u toj propagandi predstavljena u širokom nizu negativiteta napuhavanih u ruskim medijima. Jedna je od slika koje moraju prikazati Ukrajinca kao negativce – oni su lopovi koji krađu ruski plin, što je moralo izazvati zgražanje na Zapadu i uvjeriti pučanstvo na unutarnjem planu da je u neprekidnom osiromašenju društva kriva Ukrajina-lopov. Međutim, krađu tu zemlju, ispunjenu beskrajnim prirodnim bogatstvima, upravo vlastiti lopovi – tajkuni (u ruskoj terminologiji oligarsi) koji su podrijetlom iz prethodne partijske nomenklature, bivši komsomolski »voždovi«, oficiri službe sigurnosti koji su upravo krađom postali enormno bogati. Uz to Rusija pripada u socijalno najnesređenije, najsiromašnije zemlje svijeta. Broj stanovnika koji žive ispod crte siromaštva povećava se s kolebanjem cijena nafte kao glavnog izvora punjenja proračuna. Ruska periferija, često bez kanalizacije, struje nije se promijenila i u teškoj je položaju, međutim novac ide na jačanje naoružanja i akcija kao što je sudjelovanje u vojnim operacijama u Siriji. U inozemstvo putuje samo 10% građana, dok 82% ne posjeduju putovnice. Krenuvši u rat na Ukrajinu, oduzevši joj Krim, ruska vlada suočena je s neprekidnim troškovima, pa se zato oporavak povezuje sa slabljenjem Europske unije, promjenama u vladama te nadama da bi dolazak na vlast političkih snaga nacionalističkoga smjera podupiranih ruskim novcem doveo, kako vjeruju u Kremlju, do uzdizanja Rusije do glavnoga oponenta SAD-u. I nadalje se autoritet vlasti temelji na antiukrajinskim provokacijama. Aneksija Krima imala je za cilj još više uzdići vlast u očima društva, što je pojačano propagandnom parolom *Krim je naš!* Razinu antiukrajinskih raspoloženja, prethodno zagrijavanih neprekidnom propagandom u medijima, pokazalo je sveopće oduševljenje – od intelektualnih krugova do običnih građana. Posebnu ulogu odigrala je Ruska crkva, koja podupire agresiju na Ukrajinu. Iskorištavaju se povijesne činjenice, koje dobivaju interpretaciju u duhu neoimperijalizma. Naime Hersonez, u kojem su nastale prve kršćanske općine, proglašava se iskonski ruskim (u smislu moskovskim), premda Moskva tada nije ni postojala, vraća se imperijskom tretiranju Kijeva kao iskonski ruskoga, premda je Rusija nastala mnogo kasnije. Ostvaruje se miješanje u Ukrajinu preko mreže crkava ruskoga patrijarhata, organiziraju se masovni krsni pohodi Ukrajinom uz patronat i financiranje antiukrajinskih snaga – s ciljem davanja potpisa Ruskoj crkvi i brojne slične provokacije. Sve – unatoč stavovima ne samo službenoga Kijeva nego i međunarodne zajednice.

Sankcije

Generalna je skupština UN-a 27. ožujka 2014. većinom glasova (100 zemalja) poduprla odluku koja je priznavala nedodirljivost teritorijalne cjelovitosti Ukrajine, a ruski referendum o statusu Krima priznala nevažećim. Krim je kao i cijela Rusija podvrgnut međunarodnim sankcijama, što ima učinak. Ukrajinska situacija upozorava na neprekidnu težnju Rusije da obnovi velikodržavnu politiku, što se sada reflektira stavom prema Ukrajini. Službena Rusija teži razbiti međunarodnu zajednicu, očekujući ukinuće sankcija, što bi ojačalo plan stagniranja Ukrajine. Eskaliranjem konflikta na istoku Ukrajine i uvođenjem gospodarskoga blokiranja ukrajinske robe i usluga Ruska Federacija teži srušiti produkcijski, eksportni potencijal Ukrajine i stvoriti na prostoru zemlje zonu stalnoga konflikta. Okupacija Krima upućuje na geostrateške ciljeve okupatora. Pretvarajući Donbas u zonu stalnoga konflikta, koristeći prije stvorenu konfliktnu zonu u Pridnestrovlju, uz anektirani Krim, ruska politika pokušava postaviti Ukrajinu u uvjete neizbježnog ugrožavanja njezine neovisnosti, ozakoniti pravo na kršenje postojećih granica, što može imati posljedice na slične težnje određenih snaga na prostoru EU-a. Okupacija Krima ima cilj ne dopustiti izlazak Ukrajine prema nalazištima plina i nafte na dnu Crnoga mora, spriječiti energetske osamostaljivanje zemlje i natjerati ju na ovisnost o ruskoj cijevi uz iscrpljujuće visoke cijene. Stacioniranje nuklearnoga naoružanja na poluotoku sposobno je ugroziti neovisnost zemalja u susjedstvu, uz niz drugih potencijalnih čimbenika destabiliziranja regije.

Etnički sastav suvremenoga Krima doživljava promjene s utvrđivanjem ruske dominacije. Još iz sovjetskoga razdoblja Krim je u usporedbi s ostalim regijama Ukrajine predstavljan kao najnaseljeniji ruskim stanovništvom. Danas, prema službenim podacima, Rusa je nešto više od polovice općega broja stanovništva (više od dva milijuna), dok je krimskih Tatara bilo 12% zbog usmjerenog protjerivanja, zabrane povratka; Ukrajinaca je 24%, što je smanjeno s obzirom na rusifikaciju. Sadašnje stanje prikazuje dosta težak položaj cjelokupnoga stanovništva. Vodi se etnička čistka, spriječeni su bilo koji izražaji ukrajinskoga nacionalnog života, ostvaruju se represije prema tatarskom stanovništvu. Očekivanja poboljšanja života s priključenjem »boljoj Rusiji« nisu ostvarena, gospodarstvo je u stagniranju, njegova glavna grana turizam je u opadanju. Teško je vjerovati u bolju budućnost ako se nastavi, a nastavlja se politika preporoda ruske velikodržavnosti. Postoji jedna povijesna zakonitost koju je izrazio istaknuti filozof, rodom iz Kijeva, Nikolaj Berdjajev, po kojoj Rusija tradicionalno nije sposobna poboljšati kvalitetu života običnoga čovjeka, što potvrđuju prethodna razdoblja – caristička ili sovjetska. Krim je danas u opasnom stanju poligona eskalacije velikodržavnih ambicija koje ne vode prema boljitku običnoga čovjeka, nego služi zadovoljavanju opasnih namjera s teškim posljedicama. Izlaz se vidi u međunarodnoj suradnji, gdje Ukrajina, koja je proglasila put prema Europi, može poslužiti primjerom Rusiji, na koju je kroz povijest utjecala – od kršćanstva, uvedenog s Krima i nadalje kroz stoljeća. ■